

Presentació del monogràfic. “Una dècada d’impugnació? Revoltes socials en la geografia del capitalisme global”

Coordinat per

Rommy Morales-Olivares

UNIVERSITAT DE BARCELONA, ESPANYA

UNIVERSITY OF THE WITWATERSRAND, ÀFRICA DEL SUD

Pablo Rivera-Vargas

UNIVERSITAT DE BARCELONA, ESPANYA

UNIVERSIDAD ANDRÉS BELLO, XILE

Eduardo Alvarado Espina

UNIVERSIDAD DE CHILE

Aquest monogràfic compila treballs de recerca i reflexions teòriques que indaguen i analitzen moments crítics de la història recent de la geografia global, que podrien estar reconfigurant els espais cultural, social, econòmic i polític de la geografia capitalista global durant l’última dècada. Els diferents moviments i esclats socials que han desafiat el poder polític i econòmic en diferents territoris nacionals. Per esmentar alguns casos emblemàtics de les revoltes de l’última dècada, l’octubre de 2019, així com el novembre de 2019 i l’abril de 2021, van explotar a Xile i Colòmbia els anomenats «esclats socials». En tots dos casos, s’hi constaten moviments socials massius de la ciutadania, marcats per protestes de carrer, cassolades, activitats politicoculturals, estacions de metro en flames i demandes contra els governs. Malgrat la variabilitat de factors, així com de les particularitats nacionals que expliquen els esclats socials i les seues trajectòries prèvies, aquest número busca comprendre, en una perspectiva global, els fonaments i les conseqüències observats amb motiu d’aquestes crisis a partir d’una compilació d’articles d’anàlisis nacionals.

Aquesta compilació d’articles presenta també un component de transversalitat normativa i democràtica en l’exercici d’observació de lluites temàtiques i territorials (Garretón, 2021; Touraine i Rivera-Vargas, 2017; Casassas et al., 2015). Es tracta d’anàlisis temàtiques del que han sigut les lluites feministes, mediambientals i

regionalistes que han fonamentat l'expressió del descontentament. Un exemple significatiu d'aquest fet el trobem en els feminismes del sud global, que han adquirit diferents empremtes, pròpies dels seus contextos locals, i que, en consonància, han definit postures decolonials, comunitàries, negres, indígenes i populars, les quals disputen el lideratge i el contingut polític del moviment feminista en certa manera hegemònic que es va instal·lar progressivament des dels centres globals.

En aquest escenari sorgeix la pregunta: hem estat davant de moments d'impugnació que marquen el declivi del món capitalista? En el fons, si és que són fenòmens que han estat donant forma a una acció deliberada de contrahegemonia (Alvarado-Espina, Rivera-Vargas, i Morales-Olivares, 2019; Rivera-Vargas, Neut-Aguayo, i Neut-Aguayo, 2020). Per això, i més enllà de les línies discursives que s'instal·len en cada geografia, aquest monogràfic busca oferir una visió de conjunt de diferents revoltes socials que han marcat l'agenda global en l'última dècada.

Dins del marc fixat, s'han compilat vuit treballs que aborden aquestes qüestions des d'enfocaments i territoris diferents, amb la perspectiva epistemològica de les societats postcoloniales o postautoritàries com el principal eix d'anàlisi (Huggan, 2013; Morales-Olivares, 2015). Una configuració semàntica que escapa dels límits territorials del que comunament s'identifica com a societat del sud, ja que apel·la a un espai global. En altres termes, els relats, les emergències i la refundació dels moviments polítics, la crítica a l'ordre institucional tradicional, la democràcia representativa i, per cert, la interpel·lació al neoliberalisme des d'espais geopolítics considerats perifèrics (Madariaga, 2020; Alvarado-Espina, Morales-Olivares, i Rivera-

Vargas, 2020). En l'última dècada, hem presenciat un gir, o retorn, a un èmfasi en l'agència col·lectiva. A escala de teoria social, aquest èmfasi es deu en part al debat entre estructura i agència (Serrano i Herzog, 2020). Més ocasionalment, es combina amb una ontologia social que valora la capacitat dels éssers humans per a produir les seues pròpies reflexions i discursos. En un context de revoltes socials, resulta rellevant observar la capacitat d'interpretar creativament les situacions en les quals es troben els diferents actors col·lectius dels territoris, amb la finalitat de proporcionar significats i orientació per a l'acció col·lectiva des de l'àmbit territorial o associat a un tema o conjunt de temes.

L'emergència o la consolidació d'una contrahegemonia és el fil conductor del debat que busca instal·lar aquest monogràfic. La força dels moviments que promouen canvis en el sentit comú de l'època és un component que és present en la proposta de cadascun dels treballs que el componen. La construcció de noves fronteres discursives que impugnen institucions, normes i l'ordenament jeràrquic de les societats. D'ací es pot col·legir si tot això representa una impugnació a la realitat que va imposar el neoliberalisme global.

Els treballs, de manera transversal, centren la seua anàlisi en moviments que presenten una singularitat comuna: tots manifesten l'exigència de major igualtat i reconeixement de demandes invisibilitzades per l'estructura institucional o el relat cultural dominant.

Sumàriament, els treballs que donen forma a aquest esforç col·lectiu i multidisciplinari aborden:

1. El moviment proavortament a l'Argentina.
2. Els nous processos de mobilització en contextos d'austeritat i conservadorisme a Espanya.
3. La crisi política a Bolívia després de les eleccions generals de 2019.
4. Les estratègies de resistència feminista a Mesoamèrica.
5. La impugnació política al neoliberalisme que pot ser present en la revolta social xilena (2019-2021).
6. De l'«esclat social» al canvi constitucional. El significat polític de les mobilitzacions socials a Xile.
7. Les resistències col·lectives de dones afrodescendents a Colòmbia.

El monogràfic està compost per articles empírics i reflexions teòriques organitzats de la manera següent:

En el primer article, titulat «#AbortoLegalYa. Activismes digitals per l'avortament legal a l'Argentina, 2018-2020», les professores i investigadores argentines Victoria Álvarez i Luisina Ferrante analitzen el moviment digital #AbortoLegalYa a l'Argentina. S'aprofundeix en les estratègies i els fronts d'acció que van permetre al moviment feminista visibilitzar aquesta demanda fins a arribar a l'aprovació al Congrés de la Nació. El seu èmfasi també està posat en la cobertura en temps real durant el debat que es va instal·lar entre 2018 i 2020.

El segon article, dels acadèmics Lluís Parcerisa i Antoni Verger, es titula «Nous moviments socials en temps de conservadorisme i austeritat: anàlisi del procés polític de mobilització educativa a les Illes Balears (2013-2015)». Aquest indaga en la resistència col·lectiva a les polítiques educatives imposades pel Govern balear en el període 2011-2015. Des d'un enfocament de procés polític, aquesta investigació analitza la trajectòria de la mobilització social contra aquestes reformes educatives i les raons que n'expliquen l'èxit, quant a detenir les reformes d'austeritat i del model lingüístic a les Illes Balears.

En el tercer article, titulat «Què ocorre a Bolívia? De les eleccions fallides del 2019 al retorn triomfal del MAS el 2020 i més enllà», el professor brasiler Clayton Cunha Filho indaga en les raons que van conduir al derrocament d'Evo Morales i el MAS en 2019, així com al seu ràpid retorn al Govern després de les eleccions de 2020. Per a fer-ho, el treball s'enfoca en les relacions del MAS amb les seues bases socials i el desgast que aquestes relacions van tenir després de diversos períodes de govern.

Seguint la línia dels estudis feministes, en el quart treball, de les acadèmiques Judith Muñoz, Soledad Ascencio i Zoila Madrid, titulat «Berta Cáceres, agència i resistència: una interpel·lació feminista-indígena a la crisi capital/vida», s'hi repassa la relació i confluència entre els agenciament feministes i les estratègies de resistències dels moviments de dones indígenes de Mesoamèrica. En aquest sentit, l'autora fa una anàlisi del discurs de l'activista indígena assassinada Berta Cáceres Flores, com a líder del Consell Cívic d'Organitzacions Populars i Indígenes d'Hondures (COPIHN), a partir de tres dimensions: agenciament, estratègies de resistència i feminismes comunitaris-indígenes.

En cinqué lloc, l'article dels acadèmics i investigadors xilens que coordinen aquest monogràfic, Eduardo Alvarado-Espina, Rommy Morales-Olivares i Pablo Rivera-Vargas, titulat «Revolta social a Xile: una contrahegemonia política que impugna el relat neoliberal?», analitza si potser la revolta social té un correlat politicoinstitucional antineoliberal posterior. Per a això, l'anàlisi s'enfoca en la dimensió política de la revolta xilena de 2019, siga mitjançant el mesurament de dos *cleavages*: elits/poble i partits/independents, com en la representació del relat democràtic antineoliberal en l'òrgan encarregat d'elaborar una nova Constitució, la Convenció Constitucional.

En el sisé article, titulat «De l'“esclat social” d'octubre de 2019 al canvi constitucional. El significat polític de les mobilitzacions socials a Xile», l'autoria del qual és de Manuel

Antonio Garretón i Rommy Morales-Olivares, els autors desenvolupen una anàlisi de les causes de l'esclat social d'octubre de 2019 a Xile i l'evolució de la relació entre política institucional i les mobilitzacions socials que van desembocar en el plebiscit de 2020 per a la Nova Constitució, en què aquesta proposta va ser rebutjada. A partir d'una revisió de les principals anàlisis sociològiques del període, es planteja la disputa entre les causes de la revolta d'octubre de 2019, a saber: l'emergència d'un nou ordre econòmic social que supere el model instal·lat per la dictadura i noves formes de relació entre política tradicional i moviment social que podrien superar el model clàssic d'imbricació entre tots dos per al cas de Xile i la seua ruptura radical respecte del passat de la transició democràtica.

En el seté article, titulat «Resistències col·lectives de dones afrocolombianes víctimes supervivents a Colòmbia: una aposta contrahegemònica», els investigadors colombians Alba Cruz Castillo i Diego Barragán presenten una investigació sobre les resistències col·lectives de les dones afrocolombianes víctimes supervivents a Colòmbia. En aquest treball, els autors mostren les experiències d'agenciament polític contrahegemònic d'un grup d'afrocolombianes víctimes supervivents del conflicte armat colombià a partir d'un enfocament metodològic decolonial i de casos. Des d'aquesta perspectiva, s'argumenta que les iniciatives d'acció col·lectiva d'aquestes dones han posicionat apostes contrahegemòniques a les concepcions de reparació, i han proposat noves alternatives d'acció sobre el conflicte armat colombià per a així tensionar, amb les seues experiències, el que s'ha instituït des de l'Estat.

Finalment, considerem que, en conjunt, les investigacions i reflexions incloses en el monogràfic aborden diferents tipus de resistència a les desigualtats globals que han aprofundit el capitalisme postliberal, com ara les territorials, de gènere i socials. Totes estan contingudes en repertoris d'acció col·lectiva coincidents en una època, però sense estructura en comú ni un propòsit únic, les trajectòries futures i presents dels quals no sempre han desembocat en la consecució dels objectius de les revoltes.

D'aquesta manera, les reflexions que componen aquest monogràfic s'allunyen de tota concepció eurocèntrica i exclouent de canvi social i donen compte empíricament del nou moviment per a reconstruir un relat incloent de la societat mundial, posant en diàleg diferents perspectives de les crisis de l'última dècada en l'ordre capitalista.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Alvarado-Espina, E., Rivera-Vargas, P., i Morales-Olivares, R. (2019).
- Alvarado-Espina, E., Morales-Olivares, R., i Rivera-Vargas, P. (2020). El partido-movimiento como expresión de la democracia radical. Emergencia y consolidación de Podemos en España y Revolución Democrática en Chile. *Política y Sociedad*, 57(1), 21-43. <https://doi.org/10.5209/poso.60777>
- Casassas, D., Franco, S., Laín, B., Manjarín, E., Morales-Olivares, R., Sadian, S., i Silva Pinochet, B. (2016). Indignation and claims for economic sovereignty in Europe and the Americas: renewing the project of control over production. En P. Wagner (ed.) (2015). *African, American and European trajectories of modernity: past oppression, future justice?* Edimburg: Edinburgh University Press. Annual of European and Global Studies, vol. 2
- Garretón, M. A. (2021). Introducción. Reflexiones sobre movimientos sociales, estallido y proceso constituyente. En M. A. Garretón (coord.), *Política y movimientos sociales en Chile. Antecedentes y proyecciones del estallido social de octubre de 2019*. Santiago de Xile: LOM i Fundación Friedrich Ebert.
- Huggan, G. (ed.) (2013). *The Oxford handbook of postcolonial studies*. OUP Oxford.
- Madariaga, A. (2020). *Neoliberal Resilience: Lessons in Democracy and Development from Latin America and Eastern Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- Morales-Olivares, R. (2015). Inconsistencies between Social-democratic Discourses and Neoliberal Institutional Development in Chile and South Africa: a Comparative Analysis of the Post-authoritarian Periods. En P. Wagner (ed.) (2015). *African, American and European trajectories of modernity: past oppression, future justice?* Edimburg: Edinburgh University Press. Annual of European and Global Studies, vol. 2.
- Rivera-Vargas, P., Neut-Aguayo, S., i Neut-Aguayo, P. (2020). Monográfico Educación, reproducción y alternativas contrahegemónicas. *Izquierdas*, (49), 2066-2082.
- Touraine, A., i Rivera-Vargas, P. (2017). Actores, conflictos y reformas en sociedades de comunicación global. En P. Rivera-Vargas, E. Sánchez, R. Morales-Olivares, I. Sáez-Rosenkranz, C. Yévenes, i S. Butendieck (coord.), *Conocimiento para la equidad social: Pensando Chile globalmente*, 153-157.